

Lietuva XIII amžiuje

Skaičius trylika laikomas magišku. Istorikams-romantikams ir poetams - tai legendų, kurias dar reikia pasekti, gimimo metas. Senose istorijos knygose galima rasti teiginių, kad šis amžius Lietuvai svarbus tuo, jog šiuo metu susiklostė prielaidos jos didybei ir stiprybei - LDK (Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei).

Krašto materialinės ir dvasinės kultūros savitumą iki pat XV a. be kitų veiksnių labai stipriai lėmė pagonybės ideologija ir nuožmūs karai. Lietuva keturiais šimtmečiais vėliau priėmė krikščionybę nei kaimyninės šalys. Pagonis Traidenis valdė vos 12 metų, tačiau paneigti jo strateginę išmintį ir išvalgumą būtų sunku. Kadangi jam atiteko visos Lietuvos karinės pajėgos, jis sėkmingai parėmė žemgalius, sukilusius prieš Livonijos ordiną, valstybės pietų pasienyje, prie Slonimo ir Gardino, įkurdino nuo ordino pabėgusius prūsus, jo valdžioje atsidūrė jotvingiai, o parėmęs Haličo kunigaikštystę kovoje su Lenkija, Traidenis savo valdžiai pajungė Gardiną ir beveik visą Juodąją Rusiją. Plėsdamas valstybės teritoriją ir tuo pačiu didindamas jos gyventojų skaičių, Traidenis rengėsi suduoti mirtiną smūgį Livonijos ordinui (Pergalę atnešė mūšis ant ledo prie Saremo salos 1270 m. ir mūšis prie Aizkrauklės 1279 m. Šiose kovose Traideniui pavyko ne tik sunaikinti gausias riterių pajėgas. Mūšiuose žuvo ir jų vadai).

Svarbiausia Traidenio pilis buvo Kernavė. Skatinami romantiškų jausmų dar ir šiandien galime aplankyti unikalias apylinkes, juk niekur daugiau Lietuvoje nerasi keturių vienas šalia kito stūksančių piliakalnių. Ir kaip nepaminti, kad čia, ties dabartine Kernavėle, kur Neries krantai pradeda žemėti ir į ją įteka kairysis intakas, upelytė Sukra, Mitkiškių kaimo laukuose riogso didžiulis stačias akmuo su įspausta žmogaus pėda. Senosios Kernavės panorama atsiveria dešiniajame Neries krante prie Pajautos slėnio. Audringa jos istorija ne kartą minima Kryžiuočių kronikose. Istorikas M. Strykovskis Kernavę laikė vienu seniausių Lietuvos valstybės centrų. (Iš čia šalį po Traidenio valdė ir didysis kunigaikštis Gediminas.) XIX a. istorikas T. Narbutas įrodinėjo, kad Kernavę apie 1035 arba 1040 m. įkūrė iš senovės Romos imperijos kilusio didiko Palemono, pabėgusio nuo Nerono persekiojimų, anūkas Kernius. Jis ir buvęs pirmuoju Lietuvos valdovu, o Kernavė - pirmoji sostinė. Nuo Kerniaus vardo, esą, ir atsiradęs Kernavės pavadinimas. Istorikų teigimu XIII a. Kernavėje buvo ne tik pilis, bet ir nemaža gyvenvietė - stambus amatų ir prekybos centras. Rašytiniuose šaltiniuose Kernavės vardas pirmą kartą aptinkamas 1279 m. Kernavė drauge su Trakais ir Medininkais sudarė ankstyvojo feodalizmo laikotarpio fortifikuotą gynybinę Vilniaus sistemą. Perkėlus sostinę į Trakus, o vėliau ir Vilnių, Kernavės gynėjai toliau pastodavo kelią kryžiuočiams, nes pro Kernavę ėjo vienas svarbiausių septynių ordino karo kelių į Lietuvą. Kryžiuočiams nuniokoti Kernavę pavyko tik XIV a. Per paskutinį ordino antpuolį Kernavės gynėjai, nenorėdami kad pilis atitektų užkariautojams, ją sudegino. Po Žalgirio mūšio Kernavė tapo eiliniu didikų dvaru.

Keturi greta vienas kito stūksantys piliakalniai remiasi į nepaprasto grožio Pajautos slėnį. Pilis, manoma, stovėjusi ant aukštame upės šlaite supilto piliakalnio, vadinamo Pilies kalnu. Jį supė grioviai ir pylimas. Ik mūsų dienų jokių pilies žymių neišliko, o Pilies kalnas, veikiamas amžių, smarkai apiro, griovys, supęs pilį, baigia užslinkti. Kitas stačiašlaitis piliakalnis su plokščiu pylimu vadinamas Mindaugo sostu. Archeologas K. Tiškevičius 1857 m. užrašė apie šį piliakalnį pasakojimą, kad nusileidus saulei ant jo pasirodydavęs puošniai pabalnotas baltas žirgas, o kam nors prisitartinus, staiga išnykdavęs. 1979 m. LTSR Mokslų akademijos ir Vilniaus universiteto archeologai tyrinėjo šį piliakalnį ir nustatė, kad medinė pilis ant jo stovėjo jau pirmaisiais mūsų eros amžiais, o XIV a. sudegė.

Trečias piliakalnis su aukštu, smailiu pylimu vadinamas Lizdeikos kalnu. Padavimai mena, kad čia augęs didžiulis ažuolas po kuriuo vaidilutės kūrenusios šventąją ugnį. Kitoje

legendoje pasakojama, kad įvedus krikščionybę ir sugriovus Perkūno šventyklą Vilniuje, vyriausiasis krivis Lizdeika savo šventyklą perkėlęs į Kernavę. Krivaikiškėse gyvenusi nepaprasto grožio ir mielaširdingumo vaidilutė - Lizdeikos duktė Pajauta. Ketvirtas piliakalnis, kiek žemesnis už kitus, vadinamas Smailiakalniu (Aukuro kalnu). Visi Kernavės piliakalnių vardai prigiję XIX a. antroje pusėje rašytojų romantikų įtakoje.

XIII a. pabaigoje politiškai vieningos Lietuvos valdovu tapo Vytenis (1295 - 1316). Gruntis dėl valdžios jam neberekėjo. Jis galėjo vykdyti aktyvią užsienio politiką. Tačiau dešiniajame Nemuno krante pastatytos pilys, kuriose pakaitomis budėdavo gretimų laukų įgulos, problemos neišsprendė. Kryžiuočiai stengėsi įsitvirtinti kairiajame Nemuno krante, statydami čia savo pilis. Ir svarbiausios Lietuvos upės, Nemuno, krantai ilgam virto nepaliaujamų, kruvinų kovų arena. Santykiuose su Livonija Vytenis naudojo ne tik karine jėga, bet ir diplomatinėmis priemonėmis.

XIII a. Lietuvai labai svarbiomis sritimis tapo prekyba ir amatai. Iki kryžiuočių antpuolių lietuviai prekiaavo su pajūryje esančiais prūsų, lenkų, vokiečių ir skandinavų miestais. XIII a. pradžioje popiežius, remdamas kalavijuočius uždraudė prekiauti su pagonimis. Buvo nutraukta prekyba Lielupe, Dauguva, o vėliau ir Nemunu, šiais keliais į šalį buvo pristatoma druska ir geležis. Dėl šios priežasties pradėjo stiprėti prekyba su Rusia, Pskovu, Naugarduku. Visuomenėje brendo socialiniai pasikeitimai. Kūrėsi miestai, tiesa, dar tik mediniai, iš juose gyvenančių amatininkų ir pirklių klostėsi gyventojų sluoksnis, nepriklausantis pagrindinėms žemvaldžių ir žemdirbių klasėms. Nuo šio amžiaus pabaigos miestuose statomi mediniai namai iš rūpestingai tašytų keturkampių, kertėse sunertų sienojų su durimis ant medinių bėgūnų. Gyvenamosios patalpos turėjo grindis, krosnį, plūktą iš molio, o po grindimis rūšį. (Pagrindinis statybos įrankis - kirvis. Pjūklas atsirado XIV a.) Gatvės, ypač šlapesnėse vietose buvo klojamos storų, skeltų lentų grindiniu. XIII a. antroje pusėje, pilių statybose pradėtas naudoti ir mūras: akmenys ir kalkių skiedinys. Beje, keletą miestų Lietuvoje bandė įkurti ir Livonijos ordinas. 1252 m. prie Danės žiočių, pasistatę pilį užkariautojai tikėjosi įkurti ir miestą, tačiau dėl nuolatinių kovų miestas prie pilies neaugo. Panašus likimas ištiko ir kitą sumanymą - steigti miestą, nukariautos Lietuvos bažnytinį, administracinį ir politinį centrą, žemiau Veliuonos, Nemuno krante. Čia turėjo būti pastatyta katedra, apgyvendintas vyskupas. Bet šis miestas liko tik planuose.

Socialinės permainos palietė ir žemdirbius. Kaimų savininkai, jojantys į karus su savo tarnais ir palydovais imami vadinti bajorais. Jų sodybos - dvarais. Kaimas gi liko nelaisviems žmonėms, priklausantiems bajorui. Jų darbas dvare - tarnyba.

O laikas nesustojo vietoje. XIV a. didžiojo kunigaikščio Gedimino valdoma Lietuva į politinę areną išėjo kaip galinga valstybė su kuria gretimų kraštų valdovai turėjo skaitytis.